

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ”

У статті висвітлено філософські, педагогічні та психологічні підходи до визначення поняття “компетентність”, “компетенція”, “професійна компетентність”; розкрито сутність дефініції “професійна компетентність соціального працівника”; визначено співвідношення між компетентністю та компетенцією. Конкретизовано теоретичні уявлення щодо інтерпретації понять: “студенти”, “підготовка”, “професійна підготовка”, “готовність”, “готовність до професійної діяльності”.

Зауважено, що під компетентністю розуміється здатність особистості до виконання професійних обов’язків через сформовані знання, вміння, навички, досвід діяльності. Компетентність є своєрідним мірилом рівня професіоналізму особистості. Акцентовано на тому, що майбутні соціальні працівники є особливою соціокультурною спільнотою сучасного українського суспільства, яка докорінним чином визначає перспективи розвитку країни.

Ключові слова: *вміння, знання, компетентність, компетенція, навички, особистість, професійна підготовка, соціальний працівник, розвиток, студенти, суспільство.*

Майбутні соціальні працівники є особливою соціокультурною спільнотою сучасного українського суспільства, яка докорінно визначає перспективи розвитку країни. Їм властива підвищена професійна й соціальна відповідальність за майбутнє держави й захист гідності та значущості кожної особи в суспільстві; їх можна розглядати як ефективний індикатор соціальних змін, оскільки професія соціального працівника ґрунтується на принципі, за яким стосунки між індивідом і суспільством взаємодоповнюють одне одного, за яким кожен індивід може зробити значний внесок у розвиток і процвітання суспільства.

На сучасному етапі розвитку професійної освіти в Україні відбуваються якісні зміни її сутності, мети і завдань. Основною метою державної політики в галузі освіти є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, оновлення змісту освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень [12].

Держава повинна забезпечити підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, засвоєння і впровадження наукових та інноваційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці [4]. Нові вимоги до освіти зумовлюють необхідність змін і в системі професійної майбутніх соціальних працівників.

Участь України у Болонському процесі вимагає переорієнтації традиційних освітніх технологій на новітні. Ці процеси торкнулись усіх ланок освіти, у тому числі професійної, яка має орієнтуватися на сучасний ринок праці, що ставить нові вимоги до кваліфікованого фахівця. Випускники

ВНЗ мають оперувати такими технологіями та знаннями, які задовольняють потреби інформаційного суспільства та сучасного соціуму. Лише компетентнісний підхід в освіті зможе забезпечити високий рівень підготовки майбутніх соціальних працівників.

Проблемам компетентнісного підходу до професійної підготовки приділяли увагу багато українських і зарубіжних науковців: О. Бермус, Н. Бібік, В. Болотов, О. Волкова, Н. Галєєва, Е. Зеєр, О. Олейникова, Л. Паращенко, В. Серіков, Л. Тархан, А. Хуторський, Є. Царькова (модернізація освіти на основі компетентнісного підходу); І. Зимня, О. Овчарук, О. Пометун (методи реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн); Е. Зеєр, О. Крисан, Ю. Татур, А. Хуторський (сутність компетентностей); Х. Кеурулайнен, О. Локшина, М. Савчин, О. Пащенко (моніторинг рівнів досягнення компетентностей) та ін.

Мета статті – розглянути наукові підходи до визначення поняття “професійна компетентність майбутніх соціальних працівників”.

Студенти – це мобільна соціальна група, основною діяльністю якої є підготовка до виконання соціальних і професійних ролей [3]. Соціальна цінність – значущість явищ і предметів з погляду їх відповідності чи невідповідності потребам суспільства, соціальних груп і особистості. Цінності існують як у вигляді колективних уявлень, так і суб’єктивних уподобань та переваг, вони є орієнтирами діяльності людини. Ціннісні орієнтації визначають духовний стрижень особистості, виражають її ставлення до світу й самої себе, до професійної діяльності; вони здійснюють вплив на спрямованість та зміст соціальної активності [5].

Поняття “підготовка” у “Великому тлумачному словнику української мови” трактується як запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності [3]. Дефініція професійної підготовки в енциклопедії професійної освіти має такий вигляд: сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують можливість успішної праці за обраною професією [5]. У Законі України “Про вищу освіту” (2002) поняття “професійна підготовка” визначається як здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю [6].

Професійну підготовку майбутніх соціальних працівників розуміють і як процес, який характеризує технологічно обґрунтовані засади вищих навчальних закладів країни надати особистості такого рівня професіоналізму, завдяки якому вона стане конкурентоспроможною на ринках праці; як цілісний прояв усіх аспектів особистості; систему мотивів, відносин, установок, рис особистості, оволодіння знаннями, вміннями та навичками, які забезпечують можливість ефективно виконувати професійні функції.

Дослідження проблеми формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників вимагає розкриття змісту й сутності поняття “професійна компетентність”. Термін “компетентність” (лат. *competens* – відповідний, здібний) означає володіння теоретичними знаннями, практич-

ними навичками та вміннями, професійним досвідом у певній галузі. У словнику “Професійна освіта” [15] компетентність (від лат. *competens* – належний, відповідальний) тлумачиться як сукупність знань та умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію.

Незважаючи на те, що терміни “компетентний”, “компетентність”, “компетентно” часто зустрічається в педагогічній літературі, вони не є однозначними та, за висловом деяких європейських педагогів (Г. Халаш, Д. Куллахан та ін.), “безпроблемними”. Так, на думку угорського педагога Г. Халаша поняття “компетентність” “включає в себе широкий спектр соціальних, комунікативних умінь, заснованих на знаннях, досвіді, цінностях, які були отримані в процесі навчання; це є реальна здатність застосування знань на практиці” [17].

Ірландський вчений-педагог Дж. Куллахан розуміє під компетентністю “загальні здібності, які базуються на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, які особистість розвинула шляхом освіти та практики”. Він також розрізняє три терміни: уміння (*competencies*), навички (*skills*), компетентність (*competence*).

Французький педагог Ж. Перре вживає поняття “компетентність широкого спектру”, або ключові вміння, розуміючи під цим навички й уміння, які можуть використовуватися в різних ситуаціях і контекстах, притому основним є вміння опанувати нові ситуації. Згідно з концепцією Ж. Перре, компетентність – це взаємозв’язок між навичками, вміннями, ситуативною діяльністю особистості.

Автор статті “Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн” І. Тараненко зауважує, що французький учений Ж. Делор, говорячи про вміння та компетентність, називає чотири “опорні види знань”: здобування знань, навчання дії, навчання жити разом, навчання бути. Ці “основи” або “опори” є фундаментальними видами навчання, які визначають компетентність для життєдіяльності та відображають потреби суспільства [17].

На думку дослідниці І. Родигіної, певне просування у питаннях практичної реалізації положень щодо компетентності особистості може бути досягнуто за умови розуміння специфіки компетентності як загальної здатності, надпредметного утворення, системи життєвих умінь і систематичної роботи, спрямованої на їх формування через реалізацію діяльнісного підходу [16].

Загальною метою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є здобуття студентами необхідних для майбутньої діяльності компетенцій. У словниках поняття “компетенція” в основному зводиться до таких визначень: 1) коло повноважень, коло питань, у яких людина добре поінформована, володіє знаннями і досвідом в тій чи іншій сфері; 2) знання та досвід; 3) характеристика особистості, що володіє знаннями, які дають змогу розмірковувати авторитетно про що-небудь; 4) наперед задана вимога до освітньої підготовки (стандарт), потенційна можливість, елемент компетентності.

До структури компетентності відносять знання, пізнавальні навички, практичні навички, відношення, емоції, цінності та етика, мотивація [13]. Компетентність переважно визначають як сполуку психічних якостей, що дає змогу діяти самостійно й відповідально (дієва компетентність), як володіння людиною здатністю і вмінням виконувати певні трудові функції. Компетентна в певній галузі людина володіє відповідними здібностями, знаннями, практичними вміннями, що дають їй змогу обґрунтовано міркувати про цю галузь і ефективно діяти в ній. Компетентність є своєрідним мірилом рівня професіоналізму особистості.

Компетентність як комплексна особистісна категорія означає практичну готовність та здатність людини діяти в певній галузі; вона включає знання, уявлення, навички, мотиви, цінності, реалізовані у життєвих та професійних контекстах, передбачає наявність досвіду діяльності.

Розмаїття розумінь поняття спонукало до поглибленого аналізу сутності поняття “компетентність” і виокремлення основних його характеристик у трактуванні науковців. Так, О. Овчарук визначає компетентність як інтегровану характеристику якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції [11, с. 93], О. Пометун – як спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання [11, с. 18], Ю. Татур – як здібність людини (спеціаліста) реалізувати свій людський потенціал для професійної діяльності [18, с. 15]. На думку І. Зимньої, компетентність – це заснована на знаннях, інтелектуально й особистісно зумовлена соціально-професійна життєдіяльність людини [8, с. 13]. Дослідники С. Шишов і В. Кальней тлумачать компетентність як здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань [21, с. 21], Б. Кенжебеков – як готовність і здатність особистості використовувати теоретичні знання і практичний досвід для вирішення окремих завдань [10], С. Боднар – загальна здатність і готовність до продуктивної діяльності, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції [2, с. 99], О. Бергмус називає компетентністю здатність до вирішення завдань і готовність до своєї професійної ролі в тій чи іншій сфері діяльності [1].

Професійна компетентність передбачає постійне підвищення кваліфікації, пошук можливостей до найбільш повного розкриття себе в професії, самостійність, відповідальність, здатність до інноваційної діяльності.

Формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників ми розглядаємо як один із критеріїв ефективності досягнення загальної мети професійної підготовки. Активний розвиток складових професійної компетентності відбувається в процесі оволодіння професійною освітою.

Суперечливими є погляди і щодо поняття “компетенція”. Так, наприклад, А. Хуторський вважає, що компетенція – це сукупність взаємопов’язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності) та необхідні для якісної продуктивної діяльності стосовно них [19], вчені Е. Зеер, Е. Симанюк розуміють компетенцію як інтегративну цілісність

знань, умінь і навичок, які забезпечують професійну діяльність, здібність людини реалізувати на практиці свою компетентність [7, с. 26], О. Бергмус називає компетенцією сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, які задаються стосовно визначеного кола предметів і процесів [1], Н. Шестак – характеристику спеціаліста, виражену через здатність діяти, яка базується на єдності знань, професійного досвіду і поведінки відповідно до мети й ситуації [20, с. 30], С. Боднар – сукупність освітніх орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня щодо визначеного кола об'єктів дійсності, необхідних для його соціокультурного існування [2, с. 99], Р. Пастушенко – комплекс знань, умінь, емоційно-ціннісних ставлень, творчих здібностей, які формують потенціал пізнавальної і професійної діяльності чи діяльності людини в щоденних життєвих ситуаціях [14], Н. Бібік – реальні вимоги до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі [11, с. 49]. Подальший аналіз дав змогу визначити співвідношення між компетентністю та компетенцією. Так, на думку Н. Бібіка “компетенції” сприймаються як похідне, вужче від поняття “компетентність” [11, с. 48], а І. Зимня зазначає, що компетентність завжди є актуальним проявом компетенції [9].

Але, на нашу думку, наразі проблема формування і розвитку професійної компетентності майбутніх соціальних працівників вивчена недостатньо. У педагогіці відсутні системні дослідження, присвячені змісту та формуванню професійної компетентності майбутніх соціальних працівників, та глибокі обґрунтування педагогічних умов цього процесу, не визначено засоби актуалізації формування професійної компетентності студентів спеціальності “соціальна робота”.

До того ж, до основних складників поняття “компетенція” вводяться знання, вміння, навички, як і у складових поняття “компетентність”. Головна відмінність криється в узагальнювальній характеристиці. На відміну від компетентності, компетенція виступає як інтегрована характеристика фахівця, виражена через потенційну готовність (здатність) до застосування набутих у процесі навчання знань, умінь, навичок, досвіду діяльності.

Висновки. Отже, спираючись на аналіз наукових джерел, можна визначити компетентність як здатність особистості до виконання професійних обов'язків через сформовані знання, вміння, навички, досвід діяльності. Аналіз теоретичного матеріалу з досліджуваної проблеми засвідчив, що у вітчизняній системі освіти традиційно переважало залучення майбутніх спеціалістів переважно до пізнавальної діяльності, в якій мають розвиватися професійні знання, вміння та навички. Але в сучасних умовах для підготовки конкурентоспроможних спеціалістів на ринку праці цього недостатньо. У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників особливу увагу потрібно звертати на формування у студентів професійної самостійності, мобільності, ініціативи, відповідальності, творчого підходу у вирішенні професійних завдань, високої працездатності. Це допоможе

майбутнім соціальним працівникам витримати конкуренцію на ринку праці, подолати труднощі із професійною адаптацією.

Список використаної літератури

1. Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образовании [Электронный ресурс] / А. Г. Бермус // Эйдос. – 2005. – Режим доступа: <http://eidos.ru/journal/2005/0910-12.htm>.
2. Боднар С. Термінологічний аналіз понять “компетенція” і “компетентність” у педагогіці: сутність та структура / С. Боднар // Освіта і управління. – 2007. – Т. 10. – № 2. – С. 93–99.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ : Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
4. Державна Національна програма: Освіта (Україна ХХІ ст.). – Київ : Райдуга, 1994. – 49 с.
5. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – Київ : Юрінком інтер, 2008. – 1040 с.
6. Закон України “Про вищу освіту”: Зі змінами внесеними згідно із законом № 380–IV від 25.12.02. // Вища школа. – 2002. – № 6. – С. 4.
7. Зеер Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.
8. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
9. Зимняя И. А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (Теоретико-методологический аспект) / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2006 – № 8. – С. 20–26.
10. Кенжебеков Б. Т. Сущность и структура профессиональной компетентности специалиста / Б. Т. Кенжебеков // Высшая школа Казахстана. – 2002. – № 2. – С. 171.
11. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. – Київ : К.І.С., 2004. – 112 с.
12. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / [укл.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Лемківський, Ю. В. Сухарніков ; відп. ред. М. Ф. Степко]. – Київ, 2004. – 60 с.
13. Настільна книга педагога / [упор.: В. М. Андрєєва, В. В. Григоращ]. – Харків : Основа, 2006. – 352 с.
14. Пастушенко Р. Проектирование общеобразовательных компетенций образовательной области “Человек и общество” [Электронный ресурс] / Р. Пастушенко // Эйдос. – Режим доступа: <http://eidos.ru/journal/2007/0930-20.htm>.
15. Професійна освіта : словник: навч. посіб. / [укл. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало]. – Київ : Вища школа, 2000. – 380 с.
16. Родигіна І. Діяльнісний підхід до формування базових компетентностей учнів / І. Родигіна // Біологія і хімія в школі. – 2005. – № 1. – С. 34–36.
17. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід європейських країн [Електронний ресурс] / І. Тараненко // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. – Київ : Контекст, 2000. – 336 с. – Режим доступу: <http://library.rehab.org.ua/ukrainian/prof/taranenko>.
18. Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования. Авторская версия [Электронный ресурс] / Ю. Г. Татур. – Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – Режим доступа: http://technical.bmstu.ru/istch/komp/tatur_II.psd.

19. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской // Эйдос. – 2002. – Режим доступа: <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.

20. Шестак Н. В. Компетентностный подход в дополнительном профессиональном образовании / Н. В. Шестак, В. П. Шестак // Высшее образование в России. – 2009. – № 3. – С. 29–38.

21. Шишов С. Е. Школа: мониторинг качества образования / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – Москва : Педагогическое общество России, 2000. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2014.

Доманчук Д. С. Научные подходы к определению понятия “профессиональная компетентность будущих социальных работников”

В статье освещены философские, педагогические и психологические подходы к определению понятия “компетентность”, “компетенция”, “профессиональная компетентность”; раскрыта сущность дефиниции “профессиональная компетентность социального работника”; определено соотношение между компетентностью и компетенцией. Конкретизированы теоретические представления относительно интерпретации понятий: “студенты”, “подготовка”, “профессиональная подготовка”, “готовность”, “готовность к профессиональной деятельности”.

Подчеркивается, что под компетентностью понимается способность личности к выполнению профессиональных обязанностей за сформированы знания, умения, навыки, опыт деятельности. Компетентность является своеобразным мерилем уровня профессионализма личности. Акцентирована том, что будущие социальные работники являют собой социокультурное сообщество современного украинского общества, которая коренным образом определяет перспективы развития страны.

Ключевые слова: *умения, знания, компетентность, компетенция, навыки, личность, профессиональная подготовка, социальный работник, развитие, студенты, общество.*

Domanchuk D. Scientific Approaches to the Definition of “Professional Competence of Future Social Workers”

The article deals with the philosophical, pedagogical and psychological approaches to the definition of “competence”, “competency”, “professional competence”; the essence of the definition “professional competence of a social worker”; defined the relationship between competence and competency. Specific theoretical views regarding the interpretation of the terms: “students”, “training”, “training”, “ready”, “readiness for professional activity”.

Indicates, what professional training of future social workers understand and as the process that characterizes technologically sound principles of higher educational institutions of the country to provide the identity of such a level of professionalism, thanks to which it will be competitive on the labour market; as a complete manifestation of all aspects of personality; a system of incentives, relationships, attitudes, personality traits, knowledge, abilities and skills that provide the ability to effectively perform their professional functions.

Focus on the fact that future social workers are a special socio-cultural community of the modern Ukrainian society, which fundamentally determines the prospects of development of the country. Competent in a particular field people possesses the appropriate skills, knowledge, practical skills, allowing him justified conclusions about the industry and to act effectively in it.

It is emphasized that under the competence refers to an individual’s ability to perform professional duties for the generated knowledge, skills, experience. Competence as a complex personality category is a practical willingness and ability of a person to act in a particular industry; it includes knowledge, ideas, skills, motives, values, realized in life and professional contexts, requires experience. Competence is a kind of measure of the level of professionalism of the individual.

Key words: *skills, knowledge, competence, competency, skills, personality, vocational training, social worker, development, students, society.*